

Е. М. Кісілюк,
кандидат юридичних наук, доцент

О. В. Смаглюк,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Національна академія внутрішніх справ
площа Солом'янська, 1, 03035, Київ, Україна
E-mails: kisilyk@ukr.net, smaglyuk79@gmail.com

Мета: у статті розглянуто особливості застосування оціночних понять у кримінальному законодавстві України. Аналізуються погляди вчених щодо існування таких понять. **Методи дослідження:** сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання – термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати:** сформульовано визначення оціночних понять, встановлено та охарактеризовано їх види, розкрито зміст таких понять, запропоновано шляхи конкретизації оціночних понять, виокремлено їх значення та особливості встановлення при кваліфікації злочинів. **Обговорення:** внесення змін до законодавства стосовно даного питання.

Ключові слова: оціночні поняття, ознаки складу злочину, постійні ознаки, перемінні ознаки, кваліфікація злочинів, конкретизація оціночних понять, зміст оціночних понять, значення оціночних понять.

Постановка проблеми та її актуальність.

Проаналізувавши положення Кримінального кодексу України (далі – КК України), можна дійти висновку, що всі ознаки норм закону про кримінальну відповідальність за ступенем їх незмінності і сталості поділяються на постійні та перемінні. До постійних відносяться ознаки, зміст яких залишається незмінним протягом усього часу дії закону про кримінальну відповідальність і суттєво не залежить від конкретних обставин вчинення злочину. До перемінних ознак відносяться ті, зміст яких може змінюватися, але при збереженні тексту диспозиції статті Особливої частини КК України [1, с. 127].

Постійні ознаки, в свою чергу, поділяються на формалізовані та неформалізовані. Взагалі формальна визначеність закону передбачає: 1) чітке закріплення у правовій нормі основних юридичних понять, що дозволяє встановити межі правового регулювання; 2) судову регламентацію прав та обов'язків учасників право-

відносин; 3) точну вказівку на наслідки дотримання чи недотримання правових норм. Формальна визначеність кримінального закону передбачає точність в реалізації кримінально-правових норм [2, с. 6-7]. У той же час штучна формалізація може призвести до догматизму. Тому норми закону про кримінальну відповідальність повинні поєднувати елементи формалізму та оцінки.

Законодавець, при конструюванні кримінально-правових норм крім формально визначених понять досить часто використовує оціночні поняття. Це допомагає більш повно і різнобічно характеризувати наслідки злочинів, показати особливості окремих посягань [3, с. 178]. Разом з цим, для правильного застосування кримінально-правових норм важливе значення має їх однакове застосування.

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом, існування оціночних понять у КК України завжди викликало жваву дискусію науковців. Про-

блемні питання оціночних понять у законодавстві розглядали такі науковці як Бару М.І., Івін А.А., Кашаніна Т.В., Косович В.М., Протченко Б.А., Резнік Г.М., Черноус С. М. Вони досліджували оціночні поняття у загальній філософії, трудовому праві, кримінальному процесі. У кримінальному праві дану проблему розглядали Брайнін Я.М., Гришук В.К., Кострова М.Б., Кудрявцев В.М., Лановенко К.С., Ляпунов Ю.І., Міренський Б.А., Навроцький В.О., Панов М.І., Пітецький В.В., Тростюк З.А., Шапченко С.Д. та інші. Разом з цим, з огляду на внесення постійних змін до Кримінального кодексу України виникла необхідність дещо по новому розглянути це питання.

Метою статті є висвітлення особливостей застосування оціночних понять у кримінальному законодавстві України задля окреслення шляхів їх конкретизації та підвищення ефективності використання при кваліфікації злочинів.

Виклад основного матеріалу. Оціночні ознаки відносяться до різновиду перемінних ознак, використання яких, на відміну від постійних, не може базуватися лише на аналізі кримінально-правових норм, а викликає необхідність тлумачення закону про кримінальну відповідальність і підзаконних актів органами внутрішніх справ і судами. У загальній теорії права терміном «оціночні поняття» називають відносно визначені поняття, зміст яких виявляється тільки з урахуванням конкретних ситуацій, обставин справи, що розглядається [4, с. 6].

Конкретизація оціночних ознак у процесі правозастосовчої діяльності вимагає систематичного аналізу кримінально-правових норм і практики їх застосування правозастосовними органами, постійного обліку протиріч, які виникають у даній сфері. Це, в свою чергу, необхідно для вдосконалення правотворчої роботи, підтримки відповідності між змістом закону про кримінальну відповідальність та реальними потребами суспільства. Оціночна діяльність законодавця по визначенню кола і ознак злочинів обумовлена світоглядом, ідеологією та психологією, які притаманні суспільству на певному етапі його розвитку. Разом з тим можливість оцінки обмежена об'єктивними властивостями конкретного діяння.

КК України містять ознаки складу злочину, які в літературі дістали назву оціночних – «значна шкода», «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «у великих розмірах», «особлива зухвалість», «винятковий цинізм» та інші. Дуже важливе значення має з'ясування та встановлення змісту цих оцінюючих ознак при кваліфікації злочинів.

Особливість встановлення оціночних ознак при кваліфікації злочинів полягає у тому, що:

1. Зміст оціночних ознак складу злочину повністю не розкривається ні в самому нормативному акті, ні в теорії кримінального права чи судовій практиці. Таким чином, на відміну від інших, в оціночних поняттях вичерпно не сформульовані ті суттєві ознаки, що виступають основою узагальнення предметів і явищ у понятті.

2. Оціночні ознаки конкретизуються в процесі кваліфікації відповідним правозастосовним органом.

3. Конкретизація оціночної ознаки відбувається за допомогою оцінки конкретної ситуації (випадку, факту) в плані вирішення питання, чи притаманна даній ситуації та ознака, що виступає неподільним змістом оціночного поняття. При цьому немає потреби конкретизувати зміст оціночного поняття повністю, достатньо лише тих його елементів, що характеризують саме цю ситуацію [5, с. 64].

Таким чином, при конкретизації оціночних ознак у процесі кваліфікації злочинів, структура оцінки повинна включати: суб'єкт – правозастосовний орган, що здійснює кваліфікацію злочину; предмет – об'єкти, що підлягають оцінці, тобто ті фактичні обставини справи, які оцінюються суб'єктом при конкретизації оціночної ознаки; характер – кінцевий результат оцінки, альтернативна відповідь на запитання, чи містить предмет ознаку складу злочину, виражену оціночним поняттям; підставу – позиція, що схилила суб'єкт до відповідної оцінки [5, с. 65].

Хоча оціночні ознаки й тлумачаться у взаємозв'язку з іншими інститутами і поняттями кримінального законодавства, це не виключає наявності у підставі встановлення змісту оціночної ознаки двох моментів – суб'єктивного, тобто правосвідомість правозастосовних органів чи, вірніше, уповноважених осіб цих органів і об'єктивного, тобто критерій (стандарт) оцінки,

певні властивості предмета, що свідчать про наявність у ньому оціночної ознаки. Це сприяє підвищенню ефективності роботи правозастосовних органів, забезпечує одноманітне застосування закону про кримінальну відповідальність.

У свою чергу, такий підхід вимагає від працівників правозастосовних органів, які здійснюють досудове розслідування кримінальних проваджень по суті глибокої аргументації своїх рішень. Застосовуючи у процесі кваліфікації злочинів оціночні ознаки, правозастосовні органи здійснюють дві функції – порівнюють вчинене діяння з описом злочину в кримінально-правовій нормі та формулюють, визначають у певних межах зміст цього суспільно небезпечного діяння, виходячи з об'єктивних передумов.

Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного моментів підстави оцінки в процесі кваліфікації може бути різним, що тягне за собою можливість в більшій чи меншій мірі керуватися правосвідомістю працівників правозастосовних органів. Так, при наявності узагальненого критерію оцінки, тобто, певним чином конкретизованого законодавцем (наприклад, у примітках до статей Особливої частини КК України, які визначають розміри заподіяної матеріальної шкоди), судовою практикою (наприклад, у постановках Пленуму Верховного Суду України) або теорією кримінального права, він (критерій) стає суттєвою ознакою оціночного поняття, а суб'єктивний момент оцінки у даному випадку зводиться до мінімуму. І навпаки, коли критерій не узагальнений, то суб'єктивний момент, а саме правосвідомість працівника правозастосовного органу, відіграє вирішальну роль в оцінці. Потрібно підкреслити, що й у цьому випадку об'єктивний критерій існує. Лише встановивши і сформулювавши його у відповідному процесуальному документі, можна конкретизувати оціночні ознаки [6, с. 105].

Відмічаючи позитивне значення оціночних ознак, на сьогодні визнається необхідним скорочення їх кількості у кримінальному законодавстві. Це в певній мірі звузить межі врахування правосвідомості працівників правозастосовних органів, дасть їм менше можливостей для самостійної оцінки при кваліфікації злочинів [1, с. 142]. Там де формалізація неможлива, пот-

рібна їх конкретизація. Кримінально-правові норми по можливості повинні бути формально визначеними.

Для забезпечення єдності практики застосування оціночних ознак використовуються різні прийоми: тлумачення закону компетентними органами, коментування його тексту, видання навчальної літератури, проведення семінарів з практичними працівниками, роз'яснення судової практики і т.д. Але найбільш доцільним та ефективним, у світлі тенденції до зменшення кількості оціночних ознак або їх наближення до формально-визначених, заходом є видання судових роз'яснень (раніше – постанов Пленуму Верховного Суду України, наразі – рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду кримінальних та цивільних справ). Так, у своїх керівних роз'ясненнях Пленум Верховного Суду встановлював певні визначені об'єктивні критерії оціночних ознак. Наприклад, п.п. 11 і 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» № 6 від 10 жовтня 1982 р. дають визначення понять «шкода здоров'ю людей» та «інші тяжкі наслідки», які використовуються в кримінально-правових нормах розділу X Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва» [7, с. 191].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що особливості застосування і конкретизації оціночних ознак, закріплених в нормах КК України, при кваліфікації злочинів, ні в якому разі не свідчать про можливість вільного розсуду, довільної оцінки фактів. Оцінка, як спосіб конкретизації оціночних ознак має свою підставу. Дана підстава, крім суб'єктивного моменту – правосвідомість суб'єкта, завжди містить і об'єктивний – критерій оцінки, тобто певні властивості предмета оцінки, що свідчать про наявність у ньому оціночної ознаки. Без пізнання і відображення у процесуальному документі критерію оцінки конкретизація оціночної ознаки в межах кваліфікації злочинів неможлива.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на те, що оцінка може бути правильною чи неправильною, а проведена на її основі конкретизація оціночної ознаки, як і кваліфікація злочи-

ну в цілому, істиною або хибою. Тому спрямованість на поступове скорочення використання оціночних ознак є закономірною, так як вона звужує оціночну діяльність працівників правоохоронних органів, зводить до мінімуму кількість помилок при кваліфікації, посилює суворість і стабільність гарантій законності.

Підводячи підсумок, потрібно сказати, що при встановленні змісту і обсягу оціночних понять, у тому числі і з однаковою назвою, важко дати однозначне тлумачення, тому що при вчиненні різних злочинів у кожному кримінальному провадженні вони мають встановлюватися з урахуванням конкретних обставин. Але загальні підходи, фактори, які треба враховувати при визначенні цих понять, повинні бути однаковими.

Література

1. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – Москва: Юрид. лит., 1972. – 352 с.

2. Миренський Б. А. Использование оценочных категорий органами внутренних дел при квалификации преступлений. Ташкент: Ташк. высш. школа МВД СССР, 1979. – 80 с.

3. Касинюк В. І. Оціночні поняття у складах злочинів проти громадської безпеки. Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 жовт. 2001 р.). – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 177-180.

4. Кашанина Т. В. Оценочные понятия в советском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1974. – 18 с.

5. Шапченко С. Д. Оціночні ознаки і кваліфікація злочинів // Київський університетський вісник. Сер. Юридичні науки. – Київ, 1985. – Вип. 26. – С. 63-66.

6. Кісілюк Е. М. Встановлення оціночних понять при кваліфікації злочинів. Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи

в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 черв. 2005 р.). – Львів, 2005. – С. 102-106.

7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Харків: Одісей, 2003. – 432 с.

References

1. Kudryavtsev V. N. General theory of qualification of crimes. Moscow: Yurid. Lit., 1972. 352 p.

2. Mirensky B. A. The use of appraisal categories by the bodies of internal affairs when qualifying crimes. Tashkent: Tashkent. higher School of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1979. 80 p.

3. Kasinyuk V. I. Estimation concepts in the composition of crimes against public safety. The new Criminal Code of Ukraine: issues of application and study: materials international. science-practice conf. (Kharkiv, October 25-26, 2001). Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter, 2002. P. 177-180.

4. Kashanina T. V. Estimation notions in Soviet law: author's abstract. dis ... Candidate lawyer sciences. Sverdlovsk, 1974. 18 p.

5. Shapchenko S. D. Evaluation features and qualifications of crimes. Kyiv University Bulletin. Sir Law Sciences. Kyiv, 1985. Vip. 26. P. 63-66.

6. Kisiliuk E. M. Establishment of appraisal concepts when qualifying crimes. Problems of improving the training of investigators and experts in the context of reforming the law-enforcement system in Ukraine: materials international. science-practice conf. (Lviv, June 10, 2005). Lviv, 2005. P. 102-106.

7. Collection of resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine in criminal cases. Kharkiv: Odyssey, 2003. 432 p.

**ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ПОНЯТИЙ
В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ**

Национальная академия внутренних дел
площадь Соломенская, 1, 03035, Киев, Украина
E-mails: kisilyk@ukr.net, smaglyuk79@gmail.com

Цель: в статье рассмотрены особенности применения оценочных понятий в уголовном законодательстве Украины. Анализируются взгляды ученых о существовании таких понятий. **Методы исследования:** совокупность общих и специальных методов научного познания – терминологический, логико-семантический, функциональный, системно-структурный, логико-нормативный. **Результаты:** сформулировано определение оценочных понятий, установлено и охарактеризованы их виды, раскрыто содержание таких понятий, предложены пути конкретизации оценочных понятий, выделено их значение и особенности установления при квалификации преступлений. **Обсуждение:** внесение изменений в законодательство по данному вопросу.

Ключевые слова: оценочные понятия, признаки состава преступления, постоянные признаки, переменные признаки, квалификация преступлений, конкретизация оценочных понятий, содержание оценочных понятий, значение оценочных понятий.

E. Kisiliuk, A. Smagliuk

**FEATURES OF APPLICATION OF ESTIMATED CONCEPTS
IN UKRAINE'S CRIMINAL LEGISLATION**

National Academy of Internal Affairs
Solomyanska Square, 1, 03035, Kyiv, Ukraine
E-mails: kisilyk@ukr.net, smaglyuk79@gmail.com

Purpose: the article deals with the peculiarities of the application of valuation concepts in the criminal legislation of Ukraine. The views of scientists on the existence of such concepts are analyzed. **Methods:** a set of general and special methods of scientific knowledge – the terminology, logical-semantic, functional, system-structural, logical and normative. **Results:** the definition of estimation concepts is formulated, their types are determined and characterized, the content of such concepts is disclosed, ways of specifying evaluation concepts are suggested, their significance and peculiarities of establishment in the qualification of crimes are specified. **Discussion:** amendments to the legislation on this issue.

Key words: appraisal concepts, signs of the crime, constant signs, variable signs, qualification of crimes, concretization of valuation concepts, content of valuation concepts, value of appraisal concepts.